

UNESCO
Felsefe ve İnsan
Hakları Kürsüsü

İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ ve UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Eylül 2022/ Sayı: 11

Okurlara

Bültenimizin kapağında, İoanna Kuçuradi, “Baktığını Görebilmek” başlıklı yazısında, bugün dünya düzeyinde yaşadığımız çoğu sorunun, kişilerin çoğunun baktığını görememesinden kaynaklandığına dikkat çekiyor.

Açlık ve savaşlar, bin yıllardan bu yana sonu gelmeyen en önemli sorunlardan biri olarak karşımızda durmaya devam ediyor. California Üniversitesi Hukuk Profesörü Hilal Elver, “Açlık ve Savaşlar: En Büyük İnsan Hakkı İhlallerine Nasıl Cevap Veriyoruz?” başlıklı yazısında, bu iki büyük insan hakkı ihlaline nasıl cevap verdiğimizizi sorguluyor ve barışın olmadığı yerde insana ilişkin sorunların çözülmediğinin altını çiziyor.

Princeton Üniversitesi Uluslararası Hukuk Emekli Profesörü Richard Falk, “İnsan Hakları ve Çin’le Jeopolitik Olarak Yüzleşmek” başlıklı yazısında, “Büyük Güçler”in insan hakları sorunlarını ele almalarının her zaman sorunlu olduğunu altını çizerek, okurları Çin’deki hak ihlalleriyle jeopolitik olarak yüzleşmeye davet ediyor.

Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Gökçe Çobansoy, “Yapay Zekâ, Kant’ın Aydınlanma Görüşü ve Antropolojik Özgürlük Fenomeni Üzerine” başlıklı yazısında, yapay zekâ algoritmalarına maruz kalan günümüz insanı için özgürlük ve aydınlanmanın ne ölçüde mümkün olduğunu sorguluyor.

Bu sayımızdaki söyleşiyi, 45 yıldır hakları ihlal edilenlerin haklarını savunmaya ve onların sesi olmaya devam eden Avukat Fikret İlkiz ile yaptık. İlkiz ile hukuk, adalet, Dezenformasyon Yasası ve basın özgürlüğü üzerine konuştuk.

İlgiyle okuyacağınızı umuyoruz.

BAKTIĞINI GÖREBİLMEK

İoanna Kuçuradi

Dünya düzeyinde bugün yaşadığımız birçok sorunun temelinde yatan, kişilerin çoğunun baktığını görememesidir. Çağımızın sürüklediği, “ne olsa olur/anything goes” motto’suyla postmodernizm denilen anlayış ile rekabete dayanan ve reklamları kullanarak kişileri, ihtiyaçları olmasa da, daha çok ve daha çok tüketime sürükleyen “tüketim toplumu” ve buna kendini uyarlayan “çağdaş” eğitim, bu durumun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamış bulunuyor.

Bilgilerden ziyade –yani baktıkları şeyi görme sonucu edindikleri bilgiden ziyade– enformasyon anlamında ikinci elden bilgiyle kişilere davranış kazandırmayı amaçlayan eğitim, bilgisayarların yardımıyla insanların mantıksal bağlantıları iyi-kötü kurmalarını sağlasa da, günlük yaşamda olan bitenler ve yapılanlar arasındaki varlıksal bağlantıları –olan bağlantıları– görmesini pek öğretmiyor. İnsan kafasının kuramayacağı karmaşıklıkta ve inanılmaz bir hızla bilgisayarla kurulan bağlantıların yalnızca bir tür bağlantılar olduğu; günlük yaşamda olan bitenler arasında ve yapılanlar arasındaki ilgilerin/bağlantıların mantıksal bağlantılar olmadığı, varlıksal bağlantılar olduğu –yani kurulacak bağlantılar değil, mevcut olan ve görülecek bağlantılar olduğu– gözden kaçırılıyor.

Böylece “tüketim toplumu”nda “modüler eğitim” yapılıyor: bilgiler, hakkında oldukları şeyler arasında mevcut ilgilere göre değil, bir odadaki eşya modülleri gibi istenildiği zaman yeri değiştirilebilecek modüller sayılıyor. Bu şekilde yapılan eğitim, insanların çoğunun varlıksal bağlantıları görmemesine yol açıyor. Bu da “ne olsa olur” anlayışıyla birleşince, yaşamla ilgili konularda doğru ile yanlış, değerli ve değersiz arasındaki fark ortadan kalmış oluyor.

Bu, aynı zamanda yalnızca tek tek varolanlar arasındaki bağlantıları görmemeye değil, olan bitenlerin ve yapılanların temelindeki bilgisel problemleri, yani onlara yol açan nedenleri de görmemeye neden oluyor. Dikkat ederseniz, bu durum dile bile yansıyor.

Bu dediklerimi, isterseniz, örnekleyeyim: Bugün insanların çoğunun farkında olmadıkları bir fark, şu anda olamayan/yapılamayan ama olması/gerçekleştirilmesi mümkün/olanaklı olan ile imkânsız/olanaksız olan arasındaki farktır. Örneğin, doğa yasaları denen yasalara aykırı bir şeyin gerçekleştirilmesi: birisi cinnet geçirip kendini pencereden dışarı atarsa, düşmemesi gibi. Ama başka bir gezegende günün birinde yaşamak mümkün olabilir belki. Ancak çok önemli bir hususu gözardı etmemek gerekiyor. Özellikle Bioetiğin dikkat çektiği bu husus, her yapılabilir olanı yapmamak gerektiği, her gerçekleştirilebilir olanın, etik değeri bakımından değerlendirmeden yapılmaması gerektiğidir.

Olan bağlantıları görme-görmeme konusuyla ilgili bir örnek, son yıllarda Asya ülkelerinden Batıya göç edenlerle ilgili tartışmalar olabilir. Bu tartışmalar, göç eden insanların Avrupa ülkelerine girmemelerinin nasıl sağlanacağı etrafında oluyor, ama bu göçlerin nedenleri ve bu nedenlerin nasıl ortadan kaldırılacağı üzerinde durulmuyor.

Bir örnek de, “ne olsa olur”un dile yansımalarından vereyim. Şöyle diyor bir televizyon kanalının muhabiri: “sizlere şimdi iyi bir gelişmeden söz edeyim: kazada ölen olmamıştır.”!

Bunlar ve bütün olan biten bu gibi olaylar –örneğin bugün yaygınlık kazanan çocuklar için “boğulma oyunu”, büyükler için de “kışkırtma oyunu” gibi sözüm ona “oyunlar”– bize felsefi değer bilgisiyle yapılan etik eğitiminin gerekliliğini bir daha hatırlatma ihtiyacını duyuruyor.

YAPAY ZEKÂ, KANT'IN AYDINLANMA GÖRÜŞÜ VE ANTROPOLOJİK ÖZGÜRLÜK FENOMENİ ÜZERİNE

Gökçe Çobansoy Hızal*

İnsanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğu olmadan kullanamaması eleştirisinin, Kant tarafından yapılmasının üzerinden neredeyse 250 yıla yakın bir zaman geçmesine ve o günden bugüne bilim dünyasında sayısız ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, Kant'ın bu eleştirisinin halen büyük ölçüde geçerli olması, aydınlanmaya giden yolda ne kadar mesafe kat ettiğimize ilişkin hayal kırıklığı yaratmaktadır.

İnsanlık bir yandan kendisi gibi düşünen, kendisini taklit eden mekanizmalar oluşturmaya çalışırken bir yandan da oluşturduğu bu mekanizma ve gelişmiş teknolojilerle, türün gerçek üyelerinin, tek tek kişilerin, insansal olanaklarını –özellikle aklını özgürce kullanma olanağını– ellerinden almakta, deyim yerindeyse insanları robotlaştırırken robotları insanlaştırmaya çalışmaktadır¹.

2016 yılında ABD seçimlerinde oy kullanan milyonlarca seçmen ya da bunların bir kısmı oylarını kendi akıllarını kullanarak verdiklerini pek tabii ki ileri sürbilse de, 2018 yılında patlak veren Cambridge Analytica Skandalı durumun pek de öyle olmadığını ortaya koymaktadır².

Cambridge Analytica şirketi, o dönemde siyasî partilere danışmanlık hizmeti vermekte ve bunu yaparken elde ettiği kişisel verilerini –her bir kişiye ilişkin 5000 veri noktasını– oldukça gelişmiş yapay zekâ algoritmaları ile işleyerek tamamen ilgili kişiye özel haber, video, reklam vb. içeriklere dönüştürmektedir. Bu içerikler, daha sonra veri sahibi kişilere yeniden iletilmekte ve seçmenlerin bir ruh halinden diğerine geçmelerini sağlayarak, kararsızların belirli bir yönde –Cambridge Analytica Şirketinden danışmanlık alanların istediği şekilde– karar vermesine sebep olmaktadır. Bunu yaparken, ortalama bir kişinin kendisiyle ilgili sayması mümkün olmayan, beş bin adet veri noktasının büyük bir titizlikle incelendiğine bir kez daha dikkatlerin çekilmesinde fayda bulunmaktadır. Söz konusu durumun sadece 2016 ABD seçimlerinde değil, İngiltere'nin Avrupa Birliğinden çıkıp çıkmamasına ilişkin oylamada, Meksika'da, Malezya'da, Kenya'da, yaklaşık 100 seçim kampanyasında ve 30 ülkede de kullanıldığını belirtmek gerekmektedir³⁻⁴.

Böylece bu örnekte belirtilen şirketin yapay zekâ algoritmasının kılavuzluğunda aklını ve oyunu kullanan kişiler açısından aydınlanma ve özgürlük olanaklarının ne derece mümkün kılındığı ya da hayatımızın her alanında yapay zekâ algoritmalarına maruz kalan bizler

için özgürlük ve aydınlanmanın ne ölçüde mümkün olduğu bir kez daha akıllarda soru işareti bırakmaktadır.

Bilim ve teknoloji dünyasında yaklaşık yetmiş yıldır üzerine kafa yorulan bir konu olan yapay zekâ, son dönemde, insan haklarına ilişkin taşıdığı riskleri ve doğurduğu etik problemleri ile sıkça gündeme gelmeye başlamıştır. Tam da bu nedenle dünya çapında yapay zekânın etik ve sorumlu bir şekilde geliştirilmesi için birtakım ilkeler yayımlanmakta ve hatta bağlayıcı hukuk kuralları üzerinde çalışmalar yürütülmektedir.

Diğer yandan günümüzde hayatımızın her alanına nüfuz eden ve gün geçtikçe etki alanını genişleten yapay zekânın, bilim dünyasının tanımı üzerinde uzlaşa sağlayamadığı bir kavram olduğu da görülmektedir. Bu nedenle de genellikle eserler yahut hukukî metinler yapay zekâyı tanımlayarak başlamaktadır⁵.

Yapay zekâyâ ilişkin literatürde de birden fazla tanıma rastlamak mümkündür. Örneğin Nils J. Nilsson yapay zekâyı en basit tanımı ile, makinelere zekâ kazandırmaya yönelik etkinlik olarak tanımlamakta; zeâyı da bir varlığın kendi ortamında doğru ve olan biteni ön-gören bir şekilde işlev görmesini sağlayan bir nitelik şeklinde ifade etmektedir⁶. Yapay zekânın aslında zeki olmadığını, kendi yaptığı çıkarımların sonuçlarını dahi anlama yeteneğinden yoksun olduğunu belirten Virginia Dignum ise, yapay zekâyı çevresinden veriler toplayan ve verilen amaç kapsamında başarı şansını yükseltmek için girişimlerde bulunan bir insan icadı olarak tanımlamakta ve buradaki yapay kelimesinin 'doğal'ın karşısı olarak kullanıldığını, aslında yapay zekâyı çalışmamızın bir nedeninin de doğal zekâyı daha iyi kavramaya çalışma çabası olduğunu belirtmektedir⁷. Gerçekten de yapay zekâ teriminin ilk olarak kullanıldığı 1956 Dartmouth Çalıştayı'nın proje önerisi metninde, insana ait fenomenlerden olan öğrenmenin bütün yönlerinin ya da zeânın diğer bir özelliğinin, bir makinenin onu simüle edebilmesine olanak tanıyacak şekilde ayrıntılı bir halde tanımlanıp tanımlanamayacağı üzerinde çalışılmak istendiğinin belirtildiği görülmektedir⁸. İnsanın düşünme fenomeninin makinelerce simüle edilebilecek detayda tanımlanıp tanımlanamayacağı sorusundan önce aslında, Alan Turing'in 1950 tarihinde makinelerin düşünüp düşünemeyeceği sorusu üzerinde duran bir makale yazdığını da belirtmek gerekli görünmektedir⁹.

Dolayısıyla yapay zekânın gelişimine ilişkin sürecin, insanın zekâsının bir özelliği olduğu belirtilen düşünce-

* Hacettepe Üniversitesi İnsan Hakları Anabilim Dalı Doktora öğrencisi, İnsan Hakları ve Yeni Teknolojiler Hukuku Koordinatörü.

¹ Bu benzetme dünyada da sıkça kullanılmakta ise de, bu ifadeyi bir eleştiri olarak bugünden çok daha evvel, Hocam Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'den duyduğumu belirtmeliyim.

² <https://www.nytimes.com/2018/04/04/us/politics/cambridge-analytica-scandal-fallout.html>

³ <https://qz.com/1239762/cambridge-analytica-scandal-all-the-countries-where-scl-elections-claims-to-have-worked/>

⁴ <https://www.imdb.com/title/tt4736550/>

⁵ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52021PC0206&from=EN>

⁶ Nilsson, Nils J., *Yapay Zekâ/Geçmiş ve Geleceği*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2019, 2. Basım, s.13.

⁷ Dignum, Virginia, *Responsible Artificial Intelligence, How Develop and Use AI in a Responsible Way*, Springer, ISBN 978-3-030-30371-6 (e-Book), s. 3.

⁸ <https://ojs.aaai.org/index.php/aimagazine/article/view/1904>

⁹ Detaylı bilgi için beniz. <https://academic.oup.com/mind/article-pdf/LIX/236/433/30123314/lix-236-433.pdf>

bilme yetisi üzerine başladığını belirtmek mümkündür. Öte yandan insana ait düşünme yetisinin bugün yapay zekâ tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği de halen tartışma konusudur. Ayşe Acar'a göre "dar yapay zekânın" düşünebildiğini ifade etmek, felsefeyi dil analinize indirgeyen analitik felsefeciler dışında diğer pek çok köklü felsefi gelenek açısından olanaklı değildir¹⁰. Bir başka açıdan da yapay zekânın insan için bir varoluşsal risk taşıyıp taşımadığı da tartışılır hale gelmiş bulunmaktadır¹¹.

İnsanı, tür olarak insanı, diğer türlerden farklı kılan en önemli varlık özelliklerinden biri olan özgürlük, Kant'a göre, istemenin nedenselliğidir, pratik aklın kendi kendisini yönetmesidir¹². Diğer yandan bu özgürlük, akli kullanma özgürlüğü, aydınlanma için de gerekli olan tek şeydir. Kant, 1784 yılında kaleme aldığı "Aydınlanma Nedir?" başlıklı yazısında¹³ aydınlanmanın insanın kendi isteği ile düştüğü ergin olmama durumundan çıkışı olarak tanımlamakta; ergin olmama halini ise "insanın aklını bir başkasının kılavuzluğu olmaksızın kullanamaması" olarak ifade etmektedir.

Kant'a göre insan, bu ergin olmama durumuna kendi isteği ya da suçu ile düşmüştür çünkü aklını başkalarının kılavuzluğuna bırakmak tembelliğine alışmıştır ve tam da bu tembellik ve korkaklık nedeniyle çoğu insan tüm yaşamı boyunca ergin olmama durumundan çıkamamaktadır¹⁴. Üstelik insan bunu, doğa kendisini bir dış nedensellikten özgür kılmasına rağmen yapmakta ve kendisine neredeyse ikinci bir doğa yerine geçen ergin olmama hali yaratmaktadır. Ergin olmama hali içinde olan kişi için düşünmeyi sıkıcı bir iş olduğunu belirten Kant "benim yerime düşünen bir kitabım, vicdanımın yerini tutan bir din adamım, perhizim ile ilgilenerek sağlığım için karar veren bir doktorum oldu mu, zahmete katlanmama hiç gerek kalmaz artık. Para harcayabildiğim sürece düşünüp düşünmemem pek o kadar da önemli değildir; bu sıkıcı ve yorucu işten başkaları beni kurtaracaktır"¹⁵ demektedir; her birey için neredeyse ikinci bir doğa yerini alan bu ergin olmayıştan kurtuluşun zorluğuna da değinmektedir. Ayrıca başkalarının gözetim ve denetimini üzerine alanların da insanların ergin olmaya doğru attıkları adımları sıkıntılı ve tehlikeli bulmaları için de ellerinden geleni yapacaklarını ifade etmektedir.

Kant'a göre bu durumdan kurtulmak için gereken tek şey ise özgürlüktür, bu özgürlük de akli kullanma özgürlüğüdür. İnsan kendinde bulunan akli iradesiyle ve cesaretiyle kullanmaktadır. Bu noktada Kant için aydınlanmanın bireysel bir çabaya işaret ettiği kadar, bireyin dışındaki ortam ve koşullarla da ilgili olduğu belirtilmektedir¹⁶.

Mengüşoğlu'na göre ise özgürlük, insanın fenomenlerinden, varlık koşullarından biridir ve Geist, akıl, isteme vb. yeteneklerin bir işi değildir; insanın bütün varlığı ile, bütün yapıp-etmeleriyle, edimleriyle ilgilidir. Mengüşoğlu insanın yapıp-etmelerini düzenleyebilmesi ve bunları bir sıra dahilinde gerçekleştirebilmesi için özgür olması gerektiğini, ancak ontolojik temellere dayanan antropoloji bakımından özgürlüğün bir olanak olduğunu, bunun gerçekleşmesi/gerçekleştirilmesinin insanın kendisinin işi olduğunu belirtmektedir¹⁷. Mengüşoğlu ayrıca özgürlüğün gelişme derecesinin her insanda değiştiğini, bunun da insanı yöneten değerlere bağlı olduğunu belirtir. Bir başka deyişle burada değerlerin determinasyonu söz konusudur; araç değerlerin determinasyonu özgürlüğü en aza indirirken, yüksek değerlerin determinasyonu altında insan özgür olmada en yüksek dereceye ulaşabilmektedir¹⁸.

Gerek Kant gerek Mengüşoğlu'na göre özgür olmak insanın kendi iradesi ile ulaşabileceği bir durumdur. Ancak bugün gelinen noktada yapay zekâ teknolojisinin kimi kullanım şekillerinin, tam da Kant'ın belirttiği gibi insanın aklını özgürce kullanmasının önünde engel olarak konumlandırıldığı, yahut Mengüşoğlu'nun işaret ettiği gibi yüksek değerlerin oluşumuna engel oluşturması mümkün görülmektedir.

Bu tarz endişelerin yansımalarını Avrupa Birliği nezdinde çıkartılan Yapay Zekâ'ya ilişkin taslak düzenlemede de görmek mümkün olmaktadır. AB Yapay Zekâ taslak düzenlemesinde insanın bilincinin ötesinde subliminal teknikler içeren ve kendisine veya başka bir kişiye fiziksel veya psikolojik zarar verecek şekilde kişinin davranışını esaslı bir şekilde bozan yapay zekâ uygulamalarının geliştirilmesi yahut kullanılması yasaklanmıştır¹⁹.

Her ne kadar bugüne kadar yaygın yazılı ve görsel medya ile benzeri durumların oluşturulduğu –kişilerin kararlarının yönlendirildiği– ileri sürülebilecekse de, buradaki durumun klasik yöntemlerden biraz daha farklılaştığını belirtmek uygun olacaktır. Öncelikle yapay zekâ teknolojisinin ve büyük verinin işin içine girmesi ile daha önce bilinmesi mümkün olmayacak kadar çok veriye erişim ve bu verilerin çok ayrıntılı ve hızlı bir şekilde işlenmesi mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla da kişiler açısından kaçınılması ve içinden çıkılması çok güç durumlar oluşturabilmektedir.

Günümüzde hem teknolojiyi geliştirenlerin hem kullananların, bu teknolojiyi insanın aydınlanmasının önünde bir başka engel olacak şekilde değil de ona hizmet edecek şekilde geliştirmesi ya da kullanması bir zorunluluk gibi görünmektedir.

¹⁰ Acar, Ayşe, "Yapay Zekâ Çalışmalarında Kant Felsefesinin Yeri", *Genetikten Kuantuma/Genç Bilimcilerimiz Anlatıyor*, Korkmaz E. Eren, Sezgin Erdiç (ed), İstanbul: Siyah Kitap, 2021, s. 365-389.

¹¹ <https://academic.oup.com/mind/article-pdf/LIX/236/433/30123314/lix-236-433.pdf>, <https://observer.com/2015/08/stephen-hawking-clon-musk-and-bill-gates-warn-about-artificial-intelligence/>

¹² Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 3. Basım, 2021, s. 205.

¹³ <http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>

¹⁴ <https://mkaymak.wordpress.com/aydinlanma-nedir-sorusuna-yanit-2/>

¹⁵ <https://mkaymak.wordpress.com/aydinlanma-nedir-sorusuna-yanit-2/>

¹⁶ Hülür H., Bircan U., *Journal of Modernism and Postmodernism Studies*, December 2020, Vol.1, Issue 2, p. 24, <https://dergi.modernizm.org/index.php/journal/article/view/18>

¹⁷ Mengüşoğlu, Takiyettin, *İnsan Felsefesi*, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 3. Basım, 2021, s. 204-209.

¹⁸ A.g.e., s. 215.

¹⁹ https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:e0649735-a372-11eb-9585-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_1&format=PDF

İNSAN HAKLARI ve FELSEFE ile İLGİLİ YAYINLAR

- **Onur Dokunulmazdır**
Ferdinand von Schirach, çeviren: Firuzan Gürbüz Gerhold, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022, 136 sayfa.
- **Varoluşun Halleri/ Heidegger, Kant ve Kadim Meseleler**
Kaan H. Ökten, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2022, 340 sayfa.
- **Müphemlik Ahlakı Üzerine/Pirus ve Sineas**
Simone de Beauvoir, çeviren: Gülçin Kararocheman, İstanbul: Everest Yayınları, 2022, 240 sayfa.
- **Göçmen Figürü**
Thomas Nail, çeviren: Dilşa Ritsa Eşli, İstanbul: İletişim Yayınları, 2022, 332 sayfa.
- **Kavramlar Tarihi/Özgürlük**
Editörler: Armağan Öztürk, C. Cengiz Çevik, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 684 sayfa.
- **Bilgi ve Değer**
Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 430 sayfa.
- **Eğitim Felsefesi**
Hilmi Ziya Ülken, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 392 sayfa.
- **Derrida'nın Nietzsche'si/ Bir Ortak İmza Geliştirmek**
Ali Utku, Mukadder Erkan, İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2022, 213 sayfa.
- **Bakunin'den Adorno'ya Hegel'in Gölgesi**
Yener Orkunoglu, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2022, 488 sayfa.
- **Bitmeyen Kâbus: Neoliberalizm Demokrasiyi Nasıl Ortadan Kaldırıyor**
Pierre Dardot, Christian Laval, çeviren: Ferda Keskin, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2022, 200 sayfa.
- **Dillerin Kökeni Üzerine Deneme/ Melodi ve Müziksel Taklitle İlişki İçinde**

- Jean Jacques Rousseau, çeviren: İnci Malak Uysal, İstanbul: Can Yayınları, 2022, 80 sayfa.
- **Avrupa'da Sürgün, Mülteci, Göçmen Halleri/Kendi Kendinin Göçmeni Olmak**
Erdal Boyoğlu, İstanbul: NotaBene Yayınları, 2022, 368 sayfa.
 - **Siyasi Ekoloji**
Derleyen: Hakan Yurdanur, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2022, 287 sayfa.
 - **Suç Yargılama Süreci Hukuku/ Dogmatığı ve/ya Grameri**
Prof. Dr. Sami Selçuk, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2022, 847 sayfa.
 - **Kötülük Problemi ve Tanrı: Felsefi Bir İnceleme**
Hasan G. Bahçekapılı, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022, 232 sayfa.
 - **Eğitimin Felsefesi, Felsefenin Eğitimi**
Mustafa Günay, Bursa: Sentez Yayıncılık, 2021, 212 sayfa.
 - **Hegel'den Nietzsche'ye/ 19. Yüzyıl Düşüncesinde Devrimsel Kopuş**
Karl Löwith, çeviren: Reyhan Ay, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2021, 504 sayfa.
 - **"Bayağı Kalabalığımız"/Üniversiteli İşsizliği**
Esra Kaya Erdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 263 sayfa.
 - **Çoğu Zarar Azı Karar/ Dünyayı Küçülme Kurtaracak**
Jason Hickel, çeviri: Deniz Keskin, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 304 sayfa.
 - **Günebakan Düşlerimiz/Kamusallık, Gündelik Hayat ve Tecrübe Üzerine Yazılar-Meral Özbek'e Armağan II**
Derleyenler: Tülin Ural, Bahadır Vural, İstanbul: İletişim Yayınları, 2021, 312 sayfa.
 - **Agroekoloji/Başka Bir Tarım Mümkün**
Yayına hazırlayanlar: Tayfun Özkaya, Mesut Yüce Yıldız, Fatih Özden, Umut Kocagöz, İstanbul: Metis Yayınları, 2021, 216 sayfa.

T.C. MALTEPE ÜNİVERSİTESİ
İNSAN HAKLARI ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ
ve
UNESCO FELSEFE ve İNSAN HAKLARI KÜRSÜSÜ BÜLTENİ

Sahibi: T.C. Maltepe Üniversitesi adına Edibe Sözen
Yayın Yönetmeni: İoanna Kuçuradi
Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Elif N. Hamidi
Yayın Kurulu: Bergen Coşkun Özüaydın, Betül Çotuksöken, Sevgi İyi,
Neşe Şahin Taşğın, Hülya Şimğa, Gülriz Uygur
Yazışma Adresi: Marmara Eğitim Köyü, 34857 Maltepe/İSTANBUL
Tel: 0216 626 11 34 **Faks:** 0216 626 11 25

Baskı: Ege Basım
Esatpaşa Mah., Ziyapaşa Sok., No: 4, 34704 Ataşehir/İSTANBUL
Tel: 0216 470 44 70
Sertifika No: 45604

ISSN: 2587 - 148X
Yayın hakkı saklıdır